

Х 629.4
Ш 48

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ УКРАЇНИ
УКРАЇНЬКА ДЕРЖАВНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ**

В. Ю. Шепітько

ТАКТИКА ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ

Конспект лекції

ХАРКІВ 1994

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ УКРАЇНИ
УКРАЇНЬКА ДЕРЖАВНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ

В.Ю. Шепітько

ТАКТИКА ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ

Конспект лекції

Затверджено науково-методичною радою академії

код екземпляра

30537

Харків 1994

18. Шепітько В.Ю. Тактика огляду місця події: Конспект лекції. -
Харків: УкрЮА, 1994. - 20 с.

Висвітлено сучасні проблеми тактики огляду місця події.
У залежності від характеру відображення злочину на місці події
запропоновано найдоцільніші системи тактичних прийомів. Визнача-
ються їх теоретичне і практичне значення та основні параметри.

Призначається для студентів, які вивчають курс "Криміналіс-
тика", та працівників правоохоронних органів.

Рецензент В.Д.Фінько, канд.юрид.наук, доц.

Рекомендовано кафедрою криміналістики. Протокол № 2
від 11.04.94.

Українська юридична
академія

Ізв. №

547807

Українська державна
академія, 1994

ПЛАН ЛЕКЦІЙ

1. Тактика огляду місця події: сучасне становище.
2. Проблема систематизації тактичних прийомів огляду місця події.
3. Системи тактичних прийомів огляду місця події.

I. ТАКТИКА ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ: СУЧАСНЕ СТАНОВИЩЕ

Криміналістична теорія визначає огляд місця події як найбільш складну процесуальну дію, яка згідно зі ст.190 КПК України проводиться з метою виявлення слідів злочину та інших речових доказів, з'ясування умов злочину, а також інших обставин, що мають значення по справі. Місце події – це певна територія або приміщення, в межах яких відбувалась подія злочину та виявлені його наслідки. Огляд місця події має специфіку, яка відрізняє його від інших слідчих дій, а полягає вона в тому, що мета огляду місця події – виявлення невизначеного кола доказів, що обумовлено особливостями злочину, способом його вчинення і приховання; при виявленні тієї чи іншої інформації слідчий повинен вирішити питання про її відносність до злочину.¹

Криміналістична тактика немає єдності у поглядах відносно поняття огляду місця події. На нашу думку, праві ті криміналісти, які в понятті огляду місця події виділяють її суттєву ознаку – безпосередність сприйняття. Так, М.В.Терзієв визначає судово-слідчий огляд як процесуальну дію, яка полягає у безпосередньому огляді і вивченні органами розслідування або судом матеріальних об'єктів для встановлення обставин, які мають значення по справі.² О.М.Васильєв пише, що огляд місця події як

¹ Див.: Коновалова В.Е. Правовая психология. – Харьков: Основа, 1990. – С.78.

² Терзієв Н.В. Некоторые вопросы следственного осмотра места преступления / Под ред. С.П.Митричева. – М., 1955. – С.4.

слідча дія полягає у безпосередньому сприйнятті, дослідженні і фіксації слідчим або дознавачем обстановки місця події, а також у виявленні, фіксації і вилученні слідів і речових доказів для встановлення у можливих межах характеру і обставин події та винних осіб.¹ А.В.Дулов характеризує огляд місця події як процес збирання інформації про злочинну подію на місці її вчинення за допомогою активного, цілеспрямованого сприйняття, аналізу і синтезу здобутої інформації для вирішення питань, що мають значення при розгляді кримінальної справи.²

Безпосереднє сприйняття слідчим обстановки місця події і виявлених речових доказів стає тим вихідним матеріалом, ознайомлення з яким дозволяє відновити подію злочину, а в окремих випадках і особу злочинця. Таке сприйняття має не тільки загальні закономірності психологічного механізму його здійснення, але й специфічні риси, до яких може бути віднесена професійна вибірковість сприйняття, точна і швидка оцінка сприйнятого, здатність до виявлення речових доказів. Специфіка сприйняття відбитків злочину визначає і саму тактику огляду місця події і ті тактичні прийоми /їх системи/, які можуть бути використані.

Тактика огляду місця події до теперішнього часу залишається недостатньо опрацьованою. У наукових дослідженнях немає пропозицій про системи тактичних прийомів відповідно до різного роду ситуацій. У криміналістичній літературі тактичні прийоми огляду місця події не визначені, вони підмінюються стадіями, методами огляду або способами організації та підготовки до нього. Удосконалення тактики огляду місця події зв'язують з ефективністю використання тих чи інших технічних засобів.

Значна кількість рекомендацій криміналістики присвячується послідовності та доцільності вивчення обстановки місця події. Так, І.М.Якимов рекомендував провадити огляд від периферії до центру. Він писав, що ніколи не треба починати огляд з трупа або зі зламаного сховища, спочатку треба вивчити навколишнє /місцевість, приміщення/, шляхи до нього, входи та виходи і тільки тоді підійти до головного предмета огляду.³ Існує і про-

¹ Васильев А.Н. Понятие и задачи осмотра места происшествия // Осмотр места происшествия. - М.: Госюриздат, 1960. - С.9.

² Дулов А.В. Судебная психология. - Минск: Вышэйш. шк., 1975. - С.337.

³ Якимов И.Н. Криминалістика. Уголовная тактика. - М., 1929. - С.79.

тилежний погляд, згідно з яким огляд місця події необхідно завжди провадити від центру до периферії.¹ У сучасній криміналістиці були спроби по вдосконаленню цих методів. Так, М.В.Салтевський пропонує класифікувати методи огляду по послідовності застосування засобів дослідження – на ексцентричний /рухаючись по спіралі від центру до периферії/; концентричний /від периферії до центру/; фронтальний /дослідження об'єкта засобами, які розташовані в лінію і переміщуються фронтально/; секторний /дослідження території по секторам/; вузловий /засоби дослідження застосовуються до об'єкта, який поділяється на ділянки, вузли, квадрати/.²

Запропоновані методи означають тільки послідовність пересування при огляді, його організаційний порядок, а не пізнавальну суть, і не є тим ефективним засобом виявлення доказової інформації, функції якого повинні виконати тактичні прийоми та їх системи. Недоліком цих методів є обмеження їх спрямованості; вони показують напрямок, за яким може бути виявлена інформація, але не називають прийомів, за допомогою яких вона може бути одержана.

Викликають заперечення вказівки про існування двох способів провадження огляду місця події – суб'єктивного та об'єктивного. Такий розподіл вперше був запропонований Гансом Гроссом.³ Перший спосіб полягає в огляді місця події за шляхом, передбачуваним слідчим рухом злочинця – суб'єкта злочину. При використанні другого – місце події оглядається цілком незалежно від шляху пересування злочинця. Розподіл на суб'єктивний і об'єктивний спосіб здійснення огляду місця події передбачав визначення шляхів, які дозволяють найбільш ефективно розкрити злочин на місці події. Такі способи провадження огляду місця події мають надто загальний характер і являють собою дві крайнощі, які виключають необхідність їх протиставлення і відриву один від другого.

¹ Голунский С.А., Шавер Б.М. Криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений. – М., 1939. – С.165.

² Салтевский М.В. Тактические основы организации и производства следственных действий для получения информации от вещей // Специализированный курс криминалистики. – Киев, 1987. – С.236, 237.

³ Гросс Г. Руководство для судебных следователей как система криминалистики: Пер. с 4-го нем. изд. – СПб., 1908. – С.171.

У тактиці огляду місця події прийнято також розглядати і його стадії. Так, розрізняють дві стадії огляду - статичну /обстановка досліджується у нерухомому стані/ і динамічну /обстановка досліджується у рухомому стані/.¹ Але "стадійність" є тільки розподіл дій за часом і не характеризує образ дій та їх зміст.² Стадії огляду місця події запропонують лише найбільш загальний порядок у його провадженні, визначену послідовність дій /не тільки тактичних, але й підготовчих, організаційних, технічних/.

Розроблення тактики огляду місця події передбачає побудування систем тактичних прийомів стосовно до відповідних їм ситуацій. Такі системи повинні мати найдоцільніший комплекс прийомів і забезпечувати встановлення максимальної кількості інформації на місці події.

2. ПРОБЛЕМА СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ТАКТИЧНИХ ПРИЙОМІВ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ

Упорядкування тактичних прийомів, приведення їх у відповідні системи може бути здійснено за допомогою їх систематизації /об'єднанням тактичних прийомів щодо об'єктивно існуючих між ними закономірних зв'язків/. Система тактичних прийомів - найдоцільніша сукупність взаємопов'язаних і взаємообумовлених прийомів, спрямованих на досягнення конкретної мети в процесі їх використання.

Побудова систем тактичних прийомів передбачає необхідність вивчення і виділення типових ситуацій. У криміналістичній літературі були спроби виділити ситуації огляду місця події. Так, деякі автори пропонують три групи ситуацій: 1) місце події з яскраво виявленим центром. У даному випадку спостерігаємо цілісну інформаційну модель події; 2) місце події з виявленими вузлами ситуації /інформаційними точками/. У даному випадку спостерігаємо сукупність елементів моделі події; 3) ситуація, у якій немає виявлених інформаційних точок.³

¹ Див.: Васильєв А.Н. Тактические приемы осмотра места происшествия: Осмотр места происшествия. - М.: Гбсюриздат, 1960: - С.36.

² Див.: Колмаков В.П. Следственный осмотр. - М.: Юрид.лит., 1969. - С.149-153.

³ Див.: Попов А.В. Тактические приемы поиска вещественных источников доказательственной информации. - Алма-Ата, 1976. - С.20, 21.

Заслугове уваги ситуаційний підхід до тактики огляду місця події. Разом з тим такі ситуації були сформовані стосовно до тих стадій та методів, які були розглянуті вище, а не до тактичних прийомів огляду.

Місце події та його матеріальна обстановка є відображенням наслідків певного злочину. А.Свенсон і О.Вендель справедливо відмічали, що місце вчинення злочину – найбагатше джерело відомостей, і у більшості випадків розкриття злочинів цілком залежить від того, чи в певній мірі використано це джерело.¹ Але таке джерело не завжди однаково відбиває подію злочину.

У залежності від характеру відображення на місці події злочину можуть бути запропоновані такі ситуації, коли подія злочину: 1/ має дійсне відображення; 2/ неповне відображення; 3/ не знаходить свого явного відображення; 4/ має фальшиве відображення.

Запропоновані ситуації вимагають відповідної інтерпретації. Дамо стисло характеристику кожної з них.

1. Подія злочину має дійсне відображення: в цьому випадку у слідчого немає сумніву відносно характеру події і осіб, які його вчинили. Достатній обсяг інформації дозволяє припустити дійсність події. Але на першому етапі розслідування /яким часто є огляд місця події/ нерідко важко вирішити, які об'єкти треба оглядати, що пов'язано з характером події і її значенням.

2. Подія злочину має неповне відображення: завдання слідчого полягає у відновленні повної картини події, яка відбувалась. Неповнота відображення може мати різний ступінь. Якщо відображення настільки неповне, що воно не передає тих змін середовища, на основі яких можна судити про відображений об'єкт, тоді неповнота його суттєва. Якщо відображення недостатньо точно передає зміни середовища /наприклад, передає не всі можливі зміни/, тоді така неповнота несуттєва і вона може бути компенсована доказовою інформацією з інших відображень-доказів.² Виникнення неповного відображення пов'язано з такими моментами: а/ у процесі вчинення злочину подія повністю не відобразилась на місці події; б/ після вчинення злочину виникли зміни об'єктів

¹ Свенсон А. и Вендель О. Раскрытие преступлений. Современные методы расследования уголовных дел: Пер. с англ. / Под ред. С.П.Митричева. – М.: Изд-во иностр. лит., 1957. – С.13.

² Див.: Белкин Р.С. Общая теория советской криминалистики. – Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1986. – С.83.

огляду - слідів та речових доказів.

3. Подія злочину не знаходить свого явного відображення. Така ситуація може виникнути, якщо: а/ знищено дані на місці події. Зміни в середовищі зникли, і акт їх виділення став неможливим. Разом з тим знищення інформації на місці події /слідів і речових доказів/ передбачає наявність іншої інформації - слідів їх знищення; б/ події у цьому місці не було.

4. Подія злочину має фальшиве відображення: ситуація фальшивого відображення не події злочину, а іншої події. Такі відображення мають місце при різних інсценівках. У цих випадках необхідно звертати увагу на так звані негативні обставини, які несуть в собі інформацію не про злочин, чиєм відображенням вони нібито є, а про інсценівку злочину. Негативні обставини являють собою відсутність того, що повинно було б бути при звичайному ході події /наприклад, відсутність крові біля трупа з колото-різаними ранами/. До "негативних" обставин належить також наявність ознак, які у цьому випадку не відповідають уяві про злочинну подію. Наприклад, зламані вікна чи двері там, де в приміщенні можна було проникнути без цього і без будь-яких зусиль.¹ Слідчому треба завжди шукати ознаки, не тільки найбільш виразно відбиті щодо даного злочину, але й подібні або протилежні².

Кожній з названих ситуацій огляду місця події відповідає найдоцільніша система тактичних прийомів: 1/ при дійсному відображенні події злочину; 2/ неповному відображенні події злочину; 3/ відсутності явного відображення події злочину; 4/ при фальшивому відображенні події злочину.

Тактичні прийоми системи мають достатньо загальний характер. Їх подальша диференціація обумовлена типовими ознаками злочину і його індивідуальними особливостями. Огляд місця події має специфіку відповідно до різних видів злочинів, способів їх учинення та приховування.

3. СИСТЕМИ ТАКТИЧНИХ ПРИЙОМІВ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ

Успішне використання систем тактичних прийомів визначається

¹ Див.: Радянська криміналістика. Криміналістична техніка і слідча тактика /За заг. ред. В.П.Колмакова. - Київ: Вища шк., 1977. С.194.

² Див.: Колмаков В.П. Следственный осмотр. - М.: Юрид. лит., 1969. - С.57.

ефективністю кожного компонента /прийому/. Тому необхідно розглянути зміст систем тактичних прийомів огляду місця події.

Система тактичних прийомів при дійсному відображенні події злочину включає: 1/ зіставлення первинних даних і обстановки місця події з метою виявлення слідів злочину; 2/ аналіз окремих слідів на місці події; 3/ моделювання події, яка відбувалася. Розглянемо функціональне призначення і доцільність названих прийомів.

Слідчий має певну інформацію про характер події ще до початку огляду місця події з повідомлення про злочин, оперативних даних, показань окремих осіб та ін. У дуже рідких випадках слідчий, який виїздить на місце події, не має хоча б деякого уявлення про подію злочину. Це уявлення може бути уривчастим, неправильним, неточним, але воно існує, тому що увага слідчого зосереджується на певній події, він продумує різні варіанти її можливого вчинення.¹ У ситуації дійсного відображення події злочину не повинні виникнути суперечності і невідповідності між первинними даними і обстановкою на місці події. Мета практичного прийому, який полягає в їх зіставленні, - виявити більше слідів злочину і речових доказів, визначити відносність доказів.

Важливим тактичним прийомом у даній системі виступає аналіз окремих слідів на місці події. Місце події є відображенням минулого, яке може бути пізнане як результат вивчення обстановки і речових доказів переважно раціональним шляхом. У зв'язку з тим, що слідчий сам злочин не спостерігав /безпосереднє сприйняття самої події злочину/, чуттєве пізнання виявляється в сприйнятті різних слідів злочину.² В.П. Колмаков радить аналізувати такі ознаки та властивості предметів і слідів: 1/ час виникнення їх на місці /аналіз тимчасових зв'язків слідів/; 2/ зв'язки об'єктів з даним чи іншим місцем /аналіз просторових зв'язків слідів/; 3/ структуру предметів і слідів для вивчення їх групової належності; 4/ ідентифікаційні якості слідів з метою визначення можливості ототожнення об'єктів, що їх утворили; 5/ можливість

¹ Див.: Коновалова В.Е. Правовая психология. - Харьков, 1990. - С.81.

² Див.: Крючков В.П. Установление логической и фактической связи при изучении обстановки места происшествия // Проблемы уголовного процесса и криминалистики. - Свердловск, 1973. - С.157.

виникнення слідів від одного або різних учасників розслідуваного злочину./потерпілого, винного та ін./ або сторонніх осіб;
6/ зв'язки слідів між собою і розслідуваною подією, механізм їх утворення; причини відсутності певних слідів і предметів або їх властивостей і ознак.¹

Аналіз окремих слідів на місці події є тим першим ступенем, який дозволяє встановити причинні зв'язки між ними.² Сліди /предмети/ знаходяться у залежності між собою. Виявлення одного сліду або частин його чи ознак слідів повинно наштовхувати на пошук інших речей або інших слідів. Спостереження одних матеріальних наслідків злочину вимагає уміння прогнозувати наявність інших матеріально відбитих наслідків.³ Таким чином, використання тактичного прийому, який полягає в аналізі окремих слідів на місці події, дозволяє: 1/ виявити більш широке коло слідів /предметів/, що мають відношення до певного злочину; 2/ визначити залежності між ними; 3/ не приймати до уваги сліди, які не мають відношення до події.

Наступним тактичним прийомом у системі виступає моделювання події. В уявних моделях слідчого відтворюється "картина" події, за їх допомогою здійснюється оцінка доказів, будуються версії.⁴ Як тактичний прийом моделювання події виступає уявне моделювання. Кожна уявна модель вчиненої події щодо розслідування будь-якої категорії злочинів має більший або менший ступінь імовірності. Моделювання механізму злочину і особи злочинця становить психологічний процес, який опирається на речові джерела інформації.⁵ Уявне моделювання /відтворення/ події як тактичний прийом дозволяє виявити: 1/ нові факти; 2/ певні невідповідності. При дійсному відображенні події злочину уявна модель повинна збігатися

¹ Колмаков В.П. Следственный осмотр. - М.: Юрид. лит., 1969. - С.131.

² Див.: Коновалова В.О. Проблеми логіки і психології у слідчій тактиці. - Харків, 1965. - С.66-68.

³ Див.: Попов А.В. Тактические приемы поиска вещественных источников доказательственной информации. - Алма-Ата, 1976. - С.16, 17.

⁴ Див.: Лузгин И.М. Методологические проблемы расследования. - М.: Юрид. лит., 1973. - С.164.

⁵ Див.: Матусинский С.В. Механизм преступления и проблемы его установления // Актуальные проблемы уголовного процесса и криминалистики на современном этапе. - Одесса, 1993. - С.178.

з інформацією, яку виявлено на місці події. Але якщо між ними виявляють суперечності і невідповідності, то ситуація огляду первісно невірно визначена.

Інтерес викликає система тактичних прийомів при неповному відображенні події злочину, яка включає такі прийоми: 1/ аналіз окремих слідів /предметів/, їх ознак, розташування; 2/ використання уявної реконструкції окремих елементів події; 3/ моделювання з метою відтворення події, яка відбувалася; 4/ зіставлення модельованої події і реальної картини місця події. Така система використовується в тому випадку, коли на місці події виявлені окремі предмети чи сліди злочину і механізм події, що відбувалася, недостатньо виразний.

Огляд місця події при неповному відображенні події злочину необхідно починати з аналізу окремих слідів /предметів/, їх ознак, розташування. Цей тактичний прийом дозволяє визначити об'єкти, які мають значення по справі, встановити зв'язки між окремими слідами та їх можливе місцезнаходження. Так, наприклад, дев'ятирічна І. не повернулася зі школи додому. Вона була знайдена мертвою в ямі на пустирі біля школи. Огляд місця події був ускладнений тим, що ще до приїзду слідчого труп був перенесений в одне з приміщень школи. Під час огляду місця події слідчий проаналізував плями бурого кольору, які були схожі на кров. Такі плями були виявлені не тільки в ямі, але й на пустирі. Крім того, слідчий виявив на ґрунті ознаки волочіння трупа. Вивчення цих слідів, їх конфігурації і розташування дало можливість слідчому в 23-х метрах від ями знайти шпильку для волосся та портфель І. Таким чином, аналіз слідів сприяв дослідженню не тільки місця приховання трупа, але й місця, де було вчинено напад на жертву.¹

Аналіз окремих слідів на місці події передбачає можливість відповісти на такі типові запитання: 1/ чи мав місце злочин у даному випадку, чи його не було; 2/ чи вчинено злочин там, де проводиться огляд місця події, або в іншому місці; 3/ які шляхи проникнення осіб на місце події та відходу, які транспортні засоби були використані; 4/ скільки осіб було на місці події, їх типові ознаки і хто саме був там; 5/ яку мету переслідували учасники події /мотиви їх дій/; 6/ на протязі якого часу учасники події були на місці злочину; 7/ який пункт території або приміщення є місце

¹ З матеріалів судової практики за 1993 рік.

Події /згвалтування, заподіяння тілесних пошкоджень потерпілому, пожежі/, у якому положенні знаходився злочинець і потерпілий в момент, коли останньому були нанесені тілесні пошкодження; 8/ які побічні дії вчинені на місці події; 9/ які предмети залишив злочинець на місці події: знаряддя злочину, предмети одягу, дрібні речі /клаптик паперу, олівець, гудзик/; 10/ які сліди з місця події могли залишитися на тілі злочинця, на його одязі, знаряддях спричинення смерті, забраних ним цінностях та інших предметах?¹

Неповнота відображення події злочину викликає необхідність використовувати уявну реконструкцію його окремих елементів. Уявне реконструювання здійснюється на підставі відображень наявних образів, що виникають у слідчого як результат сприйняття певних об'єктів і /або/ їх опису. Реконструкція виступає при цьому як початковий етап або умова, тактичний прийом провадження тієї чи іншої слідчої дії.² Як тактичний прийом реконструкція визначається в багатьох роботах криміналістів.³ На нашу думку, як тактичний прийом, використовується не будь-яка реконструкція, а тільки та, що виступає як спосіб уявного відновлення слідчим окремих елементів минулої події.

Уявна реконструкція можлива після ретельного аналізу окремих слідів на місці події. Вона надає широкі можливості у висуванні припущень відносно відсутніх елементів події, дозволяє відновити /уявно/ її деталі, простежити зв'язки і залежності між наявністю /відсутністю/ інших. Так, при огляді торговельного кіоску, з якого була вчинена крадіжка, слідчий звернув увагу на те, що внутрішні стіни пофарбовані зеленою фарбою, яка брудниться. За допомогою уявної реконструкції слідчий припустив, що злочинець при вчиненні крадіжки міг забруднитися фарбою і потім використовувати обгортковий папір для знищення її слідів. Огляд території біля кіоску дозволив виявити такий папір зі слідами нашарування зеленої фарби.⁴

¹ Див.: Колмаков В.П. Следственный осмотр. - М.: Юрид. лит., 1969. - С.61-65.

² Див.: Криминалистика: Краткая энциклопедия / Р.С.Белкин. - М.: Большая Российская энциклопедия, 1993. - С.67.

³ Див. Леви А.А., Цыпарский Я.Г. Применение метода реконструкции при расследовании. - М., 1975. - С.4; Лузгин И.М. Моделирование при расследовании преступлений. - М.: Юрид. лит., 1981. - С.21.

⁴ З матеріалів практики слідчого відділу УВС м.Харкова за 1993 рік.

Важливим тактичним прийомом у цій системі виступає моделювання з метою відтворення події, яка відбувалася. Найбільший інтерес з точки зору пізнавальної функції моделей, які відновлюються в процесі огляду місця події, має те, що їх виникнення і руйнування здійснюється по мірі виявлення та оцінки доказової інформації. Тому вони є не тільки динамічними, але й знову виникають чи руйнуються в залежності від обґрунтованості компонентів моделі, які визначають її надійність.¹ І.М.Лузгін відмічає, що головною особливістю уявних моделей як форми і способу мислення треба визнавати їх властивість бути аналогом деяких, ще не пізнаних обставин, прихованих зв'язків. Звідси перенесення знання відповідно до законів аналогії з уявної моделі на реальну ситуацію, її дослідження з урахуванням модельного пояснення.² При неповному відображенні події злочину таке моделювання може стосуватися: 1/ частки події; 2/ її найбільш загальних рис; 3/ декількох передбачених моделей. При всій ефективності уявне відтворення небезпечно тим, що слідчий розглядає подію лише зі своєї точки зору і гадає, що інші особи повинні були б діяти так, як діяв би він сам на їх місці. Тому він помилково може відхилити ті припущення, відносно яких гадає, що це "надто просто" або "надто складно", "надто нерозумно" або "надто розумно для злочинця".³

У ситуації неповного відображення події злочину існує необхідність у зіставленні відбудованої моделі події і реальної картини місця події. Такий прийом виконує контрольну функцію, яка дозволяє встановити наявність невідповідностей і суперечностей між ними або підтвердити їх збіг.

Інша система тактичних прийомів використовується у тих випадках, коли подія злочину не знаходить свого явного відображення. Загальна обстановка, інтуїтивно угаданий хід події злочину може надавати впевненості, що матеріальні наслідки повинні бути, не можуть не бути і їх потрібно шукати або тут, або в інших місцях.⁴ Система тактичних прийомів при відсутності явного відобра-

¹ Див.: Коновалова В.Е. Правовая психология. - Харьков, 1990. - С.91.

² Лузгін И.М. Моделирование при расследовании преступлений. - М.: Юрид. лит., 1981. - С.75.

³ Див.: Ратинов А.Р. Судебная психология для следователей. - М., 1967. - С.249.

⁴ Див.: Попов А.В. Тактические приемы поиска вещественных источников доказательственной информации. - Алма-Ата, 1976. - С.17.

ження події злочину включає такі прийоми: 1/ зіставлення первинних даних з інформацією місця події; 2/ притягнення до участі в огляді осіб, які повідомили про злочин; 3/ аналіз ознак знищення слідів; 4/ аналіз іншої інформації місця події і її зіставлення з установленими фактами.

У ситуації відсутності явного відображення події злочину на місці події, звичайно, первинна інформація про таку подію надходить від потерпілого або його родичів. Така інформація відрізняється за характером, змістом та обсягом. Вона може мати вичерпні дані про те, що відбувалося, а може бути дуже неповною, уривчастою та навіть суперечливою.¹ Відсутність явного відображення події злочину передбачає необхідність використання тактичного прийому, що полягає в зіставленні первинних даних з картиною місця події. Цей прийом дозволяє зіставити інформацію, що надходить від потерпілого /чи іншої особи/, з інформацією місця події. Таке зіставлення надає слідчому можливість припустити, міг чи об'єктивно не міг бути вчинений злочин у цьому місці, які сліди повинні були б залишитися, та їх локалізація. У процесі зіставлення можуть бути встановлені і певні суперечності, неточності між описанням місця потерпілим /чи іншою особою/ і реальним.

Дуже корисним може стати використання такого тактичного прийому системи, як притягнення до участі в огляді осіб, які повідомили про злочин. Ці особи можуть надати суттєву допомогу слідчому у визначенні меж місця події, виявленні окремих слідів та предметів або ознак їх знищення. При участі в огляді вони можуть давати пояснення відносно виникнення тих чи інших слідів, а також звертати увагу слідчого на ті або інші сліди і предмети, їх ознаки і особливості, які вони вважають суттєвими.² Однак в окремих випадках особи, які повідомили про злочин, можуть утаювати, невірно пояснювати, давати неправдиву інформацію про обставини події злочину. Таким чином, у ситуації відсутності явного відображення події злочину використання тактичного прийому, що полягає в притягненні до участі в огляді осіб, які повідомили про цей зло-

¹ Див.: Быховский И.Е. Некоторые особенности первоначального этапа расследования преступлений, совершенных в условиях неочевидности // Проблемы раскрытия расследования преступлений, совершенных в условиях неочевидности. - Волгоград, 1989. - С.16.

² Див.: МаксUTOB И.Х. Осмотр места происшествия. - Ленинград: Изд-во Ленингр. ун-та, 1965. - С.28.

чин, і сприяє або наданню допомоги слідчому у встановленні механізму події, виявленні слідів, ознак їх знищення, або підтвердженню неправди в доводах цих осіб на місці події.

Наступним тактичним прийомом у даній системі є аналіз ознак знищення слідів на місці події. Завжди треба передбачати можливість зміни /трансформації/ об'єктів огляду - слідів та інших речових доказів, а тому їх треба шукати не тільки в первісному вигляді, але й в зміненому, для чого треба знати, яких змін вони зазнали.¹ Зміни зі слідами можуть відбуватися як результат впливу природних умов або дій злочинця. Злочинець інколи намагається "стерти" відображення події, змінює обстановку на місці злочину, знищує сліди свого перебування.² У цьому випадку відбувається зміна слідів злочину в сліди їх знищення. Так, у справі про вбивство М. ІІ вбивця С. розчленувала труп на частки і спалила в двох печах. Оглядом кімнати С. були знайдені в печах шматочки обгорілих кісток людини.³ Вивчення слідів знищення дає можливість отримати інформацію про те, які сліди /предмети/ були знищені, які способи використовував злочинець при їх знищенні, які засоби застосовував, які додаткові сліди міг залишити в процесі цієї діяльності.

Система тактичних прийомів, яку ми розглядаємо, передбачає використання і такого прийому, як аналіз іншої інформації місця події і її зіставлення з установленними фактами. Окремі деталі місця події, які не зв'язані безпосередньо з розслідуваною подією, могли впливати на його механізм, сприяти або перешкоджати вчиненню певних дій.⁴ Так, якщо той чи інший предмет по своєму положенню міг виконувати яку-небудь роль, у події злочину, то він повинен бути вивчений у тих своїх якостях, які є суттєвими для розслідування. Такі об'єкти можуть бути зіставлені з вже встановленими фактами з метою визначення їх відносності до справи. Разом з тим, коли недостатньо фактичного матеріалу, слідчий може встановити

¹ Див.: Колмаков В.П. Следственный осмотр. - М.: Юрид. лит., 1969. - С.70

² Див.: Белкин Р.С. Общая теория советской криминалистики. - Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 1986. - С.87.

³ Див.: Колмаков В.П. Вказ. работа. - С.70.

⁴ Див.: Ратинов А.Р. Судебная психология для следователей. - М., 1967. - С.245.

лише окремі зв'язки, окремі переходи між фактами.¹

Заслуговує уваги використання системи тактичних прийомів при фальшивому відображенні події злочину. Така система повинна бути спрямована на виявлення негативних обставин, які несуть у собі інформацію не про істинну подію, а про дані, які порушують природне співвідношення причини і слідства – про інсценівку злочину. Ця система може бути запропонована у вигляді зіставлення: 1/ інформації місця події з традиційним, природним ходом події; 2/ інформації місця події з типовими аналогами; 3/ слідів /предметів/ з довідковими даними; 4/ слідів /предметів/, виявлених на місці події, між собою; 5/ даних місця події з доказами, точно встановленими по справі.

Фальшиве відображення події злочину може бути встановлене шляхом зіставлення інформації місця події з традиційним, природним ходом події. Ця традиційність, природність визначається уявленнями слідчого про її закономірний розвиток і протікання. Так, при виявленні трупа, який висить у петлі, висота якої від підлоги перевищує зріст потерпілого, слідчий висунув версію про самогубство. Потім він уявив собі картину того, що трапилося, Щоб покінчити життя самогубством у подібних умовах, потерпілому треба було прив'язати мотузку до гачка, надіти петлю на шию... Тому він повинен був користуватися підставкою достатньої висоти, на якій повинні бути сліди взуття потерпілого, на підлозі – сліди від підставки. Відсутність підставки або зазначених слідів, обов'язкових у випадку самогубства, буде суперечити висунутій версії, виступати у відношенні до неї як негативна обставина.²

Слідчий, який провадить огляд місця події, сприймає його обстановку як людина, яка володіє спеціальною підготовкою та навичками роботи у даній галузі. Професійні знання допомагають йому визначати докази, які повинні бути виявлені у цих обставинах, співвідносити їх з дійсністю та її особливостями. Можливість розкриття будь-якої інсценівки обумовлена, по-перше, тим, що злочинець із суб'єктивних причин не може бездоганно інсценувати обстановку події, бо він не має відповідних знань, у його розпорядженні не завжди є необхідні технічні засоби; по-друге, інсценівка об'єктивно не може збігатися з картиною дійсної події. Різниця у змісті цих подій, механізмі утворення слідів,

¹ Див.: Старченко А.А. Логика в судовому дослідженні. – М.: Госюриздат, 1958. – С.83.

² Див.: Шепітько В.Ю. Роль негативних обставин у розслідуванні преступлений, совершених в условиях неочевидности // Проблемы раскрытия и расследования преступлений, совершених в условиях неочевидности. – Волгоград, 1969. – С.82, 83.

характері дій учасників накладують певний відбиток на місце події.

Тактичний прийом, який полягає у зіставленні інформації місця події з природним ходом події, дозволяє виявити негативні обставини, які знаходяться у суперечності з останнім. Розглянутий прийом відомий у криміналістичній літературі як "уявне порівняння існуючого з належним".¹ Так, при уявному порівнянні існуючої обстановки з належною, остання завжди відрізняється неповнотою і абстрактністю. Тому щоб успішно здійснювати таке порівняння, треба володіти певними, достатньо повними образами-уявленнями.

Важливе значення має тактичний прийом, який полягає у зіставленні інформації місця події з типовими аналогами. Використання аналогії забезпечує перенесення знань відносно одних фактів на інші факти, якщо між відомими і досліджуваними фактами є схожість. Головним є вірна діагностика початкової ситуації, а потім пошук аналогів, які можуть принести певну інформацію для поглибленого вивчення проблемної слідчої ситуації.²

Як типові аналоги можуть бути запропоновані: 1/ типові ознаки певного виду злочину; 2/ типові способи вчинення та приховування злочинів. У процесі зіставлення слідів, предметів, ознак з типовими аналогами можуть бути виявлені і такі фактичні дані /або їх відсутність/, яких бути не повинно /або повинні обов'язково бути/. Ці негативні обставини будуть виступати своєрідними сигналами фальшивого відображення події злочину. Так, до пожежної частини надійшло повідомлення від громадян про пожежу. Черговий пожежної частини на місці події виявив обгорілий труп жінки. Для проведення огляду місця події і трупа прибули слідчий прокуратури і судово-медичний експерт. Труп знаходився у кімнаті біля столу на підлозі, поблизу був виявлений утүг, ввімкнутий в електричну мережу. Кімната була сильно задимлена і закопчена. Картина події свідчила про те, що смерть потерпілої наступила від дії полум'я та чаду. Однак при ретельному огляді трупа на шиї були виявлені два відбитки у вигляді підковоподібної конфігурації. Їх зіставлення з типовими аналогами /типовими ознака-

¹ Див.: Громов В.И. Осмотр места преступления. - М., 1931. - С.32; Белкин Р.С. Собрание, исследование и оценка доказательств. - М.: Наука, 1966. - С.205,206; Овечкин В.А. Расследование преступлений, скрытых инсценировками. - Харьков, 1979. - С.50, 51.

² Див.: Зорин Г.А. Криминалистический риск: природа и методы оценки. - Минск, 1990. - С.84, 85.

ми у випадку смерті від дії високої температури/ дозволило віднести такі сліди до негативних обставин. Механізм утворення цих слідів випадав з послідовності дій, які характеризують дану подію. Для встановлення причин смерті труп було відправлено на дослідження в морг.

Судово-медичний експерт у висновку вказав, що смерть наступила внаслідок ураження електричним струмом, а два підковподібних сліда на шиї є електромітками. Як підозрюваний був допитаний чоловік потерпілою, який зізнався у вчиненні вбивства і пояснив, що біля 5 годин ранку він увімкнув електричний дріт в електромережу, підійшов до жінки, яка спала, і доторкнувся ним до її шиї. Потім він поклав труп у кімнаті на підлогу, звімкнув утрат в електромережу, зачинив двері і пішов на роботу, тобто інсценував смерть жінки від нещасного випадку.¹

У криміналістичній літературі запропоновані переліки типових ознак, що характеризують ті чи інші способи злочинів. Так, стосовно до розслідування вбивств є ознаки, які характеризують повішення, удавлення руками, удавлення зашморгом та ін.² Такі ознаки можуть бути використані при огляді місця події як типові аналоги.

Як тактичний прийом у цій системі ефективне значення має зіставлення слідів /предметів/, які виявлені в процесі огляду місця події з довідковими даними. Останні являють собою типовий опис слідів, їх форми, локалізації. До довідкових даних можуть бути віднесені і ті типові сліди, які свідчать про інсценівку злочину. Зокрема, до таких даних можуть бути віднесені: 1/ наявність трупних плям, які суперечать даній позі трупа /трупні плями на спині трупа, який лежить обличчям дотолу/; 2/ дві /або більше/ странгуляційні борозни при наявності одинарної петлі; 3/ наявність замкнутої странгуляційної борозни; 4/ наявність слідів крові з рота чи носа або з інших частин тіла, які розміщуються нетипово у відношенні до пози трупа /наприклад, слід крові з рота до вуха трупа, який висить у петлі/; 5/ відсутність на руці трупа бризок крові, які повинні попасти на неї при пострілі в голову з пісто-

¹ З матеріалів прокуратури Харківської області за 1986 рік.

² Див.: Осмотр места происшествия: Справочник следователя. - 2-е изд. - М.: Юрид. лит., 1982. - С.216-224; Селиванов Н.А., Терехилов В.И. Первоначальные следственные действия. Краткий справочник следователя. - М.: Госспривдат, 1956. - С.62-66.

лєта з близької відстані при самогубстві та ін.¹

Фальшиве відображення події може бути встановлене шляхом зіставлення слідів /предметів/, які виявлені на місці події, між собою. Таке зіставлення дозволяє виявити відсутність причинних зв'язків між окремими слідами. Вивчення слідів на місці події сприяє виявленню і таких, які знаходяться у суперечності з іншими.

Як тактичний прийом системи використовують також зіставлення даних місця події з доказами, які точно встановлені по справі. У процесі огляду місця події слідчий має певну інформацію про характер події, а іноді і докази, що підтверджують ті чи інші факти. Тому зіставлення інформації місця події з доказами, які точно встановлені по справі, дозволяє виявити невідповідності між ними і підтверджує штучний характер тих чи інших слідів.

¹ Див.: *Руководство по расследованию преступлений.* - М.: Юрид. лит., 1967г - с.329, 330.

Навчальне видання

ШЕПІТЬКО Валерій Юрійович

ТАКТИКА ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ

Конспект лекцій

Відповідальний випусковий В.О.Коновалова

Редактор Є.Д.Пазич

Коректор Є.Б.Бланк

План 1994, поз.2.8

Підп. до друку 08.02.95. Формат 60x84^I/16. Папір друк. №
Друк офсетний. Умов. друк. арк. 1,2. Облік.-вид. арк. 1,07.
Вид. № 558. Тираж 1700 прим. Зам. № 1616. Ціна *договірна*

Україна. 310024, Харків, вул. Пушкінська, 77.

АТ Поліграфічна фірма "Прінтал".
310093 Харків, вул. Свердлова, 115.